

KISALTMALAR

Efrasiyap GEMALMAZ*

(Bu yazı, rahmetli Hocam [Prof. Dr.] Haluk [İPEKTEN] Bey'in istegi üzerine, 1979 yılının ikinci yarısında, **Türk Standartları Enstitüsü Standart Hazırlama Dairesi Başkanlığı**'nın görüş alma yazısına cevap olarak tarafımdan yazılmıştır.)

Türk Standartları Enstitüsü

Standart Hazırlama Dairesi Başkanlığı'na,

Türkçe'nin standard kısaltmalarının hazırlanması, şüphesiz ki, çok yakın bir gelecekte Türkçe'yi kullananların yaygın olarak ihtiyaç duyacakları, rutin büro işlerini bilgisayarlar yapdırmak için gerekli olan **Standard Türkçe** (resmi) **Yazışma Dili**'nin en mühim kısımlarından biri olacaktır. Bu sebeple, Enstitünüz'ce hazırlanmış bulunan "**Türk Dilinde Kısaltma Kuralları**" standart tasarısı hakikaten takdire şayan bir teşebbüstür. Böylesine hayırlı bir teşebbüsün gelişip hedefine ulaşması alakalılarca daima temenni edilir.

Bir dilde, sözlü veya yazılı kısaltmalar, büyük bir ekseriyetle, mesaj alışverişini hızlandırmak, ve mesaj iletimine yarayan malzeme ve vasıtaların mekanda ve zamanda ekonomik kullanımını sağlamak ihtiyacından doğar, ve tasarıda da belirtildiği gibi "**en az çaba kuralı**"na uyarlar. Ancak, bu "**en az çaba kuralı**", dilin değişmesine ve gelişmesine hükmeden tek ve yeterli "**kural**" olmadığı gibi, çok kere de, karşısında "**değişmezlik kuralı**"nı bulur. Gerçekten, bir cemiyette, dil işaretleri bir kere kabul edildikten sonra, onları değiştirmek, ortada dilin asıl gayesi olan haberleşmeyi tekamül ettirmeyi hedef alan ciddi bir ihtiyaç yoksa, güçleşir ve bu hususta sarfedilecek gayret de, bir bakıma, "**en az çaba kuralı**"na ters düşeceği için boşuna bir zahmet olur.

"**Standard Tasarısı Hk.**"ki 07.06.1979 tarihli yazınızda da hemen görüldüğü gibi, "**Türk Dilinde Kısalta Kuralları**"na göre "**hak.**" şeklinde olması gereken "**hakkında**"nın kısaltması alışıldığı üzere "**Hk.**" şeklinde, ve "**Baş.**" şeklinde olması gereken "**Başkanı**"nın kısaltması yine alışıldığı üzere "**Bşk.**" şeklinde yazılarak geleneğe ve umumi temayüle uyulmuştur...

* Emekli Öğretim Üyesi

Kanaatimizce, (1) kısaltma kanunlarını araştırırken, önce neleri ne şekilde kısalttığımızı ve daha neleri kısaltmamız gerektiğini (veya gerekebileceğini) tesbit etmeliyiz. Bunun için, Türkçe’de ve başka dillerde hazırlanmış ve hitabettiği cemiyet tarafından benimsenmiş sözlük, ansiklopedi ve elkitablarının kısaltmalara tahsis edilmiş kısımlarından faydalanılabilir. Buralardaki kısaltmalardan cemiyetimizin ilgili kesimlerinde yaygın kullanılışı olanlar olduğu gibi, diğerlerinden en uygun olanları ise teklif halinde **Standard Kısaltmalarımız** arasına alınmalıdır.

(2) Kısaltma kanunları araştırılırken, “**kişilerin dil duygusu**”nu ihmal etmemek gerekmektedir. Hele bu duygu, iyi teşekkük etmiş bir “**anadili duygusu**” ise kolay kolay yanılmayacağı muhakkaktır. Netekim, Türkçe’nin bilinen tarihi boyunca geliştirip kullandığı yazıların –gelişmesi ilmi olmayan bazı sebeplerle durdurulmaya çalışılan bugünkiler hariç– (yazıda, vokallerin birçoğunu göstermeyerek; büyük ve küçük harf ayırımı yapmayarak; yok denecek kadar az noktalamaya başvurarak, ekleri daha az sayıdaki alomorflarıyla temsil ederek vs.) birçok işaret tasarrufuna gitmiş olmalarına rağmen, kullananlar yazı yoluyla gerektiği şekilde ve yeterince anlaştırdığı görülmektedir.

Bugün, Türkçe’nin kısaltmalarının kanunlarını tesbit ederken, dilin aktüel durumu yanında, bu tarihi temayülünü de göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki,

1. Alışılmış ve yaygın bir şekilde metinlere geçmiş kısaltmalar oldukları gibi tesbit ve kabul edilerek Türkçe’nin Standard Kısaltmaları listesine alınmalıdır:
ms.: **Prof., Ass., Dr., Sn., Bn., ...** vbg.
2. Kurumlar ve kuruluşlar kendi adlarını diledikleri şekilde kısaltma ve bu kısaltmaları yayma hakkına sahiptirler:
ms.: **TBMM, DPT, IMF, IBM, BAG-KUR, ...** vbg.
3. Sözlükler, ansiklopediler, kataloglar, referans kitapları, bazı süreli yayımlar, kendilerini takdim ettikleri kısaltmalarla anılır:
ms.: **TDAYB** = Türk Dili Araştırmaları Yıllığı –Belleten–, **ML** = Meydan-Larousse, **Ujb** = Ungarische Jahrbücher, **JA** = Journal Asiatique, ... vbg.
4. Kişilerin soyadları kısaltılmaz; Adlarından birinin veya bütününün ilk harfleri alınabilir:
ms.: **M. K. ATATÜRK / Mustafa K. ATATÜRK / M. Kemal ATATÜRK, ...** vbg.
5. Yeni kısaltmalar yapılırken ve daha önce kullanılmış olan kısaltmalar değerlendirilirken kullanılacakları kontekstler göz önünde bulundurulmalı ve “**çok anlamlılık**”tan kaçınılmalıdır:

ms.: **AET** = Avrupa Ekonomik Topluluğu ve **AET** = Alan Etkili Tranzistör (**FET**), “*AET bizim ... üretirken ... yerine AET kullanmamızı istemiyor.*” (?), ... vbg.

6. Türkçe’de kısaltmaların sonlarına konulan noktalar atılabilir:

ms.: **Bşk.** → **Bşk** = Başkan, Başkanı, Başkanlığı, ... vbg.

7. Kısaltılacak kelime vokal işareti harfle başlıyorsa,

7.1. sadece bu vokal işareti harf alınabilir;

7.2. bu vokal işareti harf ve bunu takıbeden yalnız konsonant işareti harflerden ilki veya gerekiyorsa sırasıyla birkaçı alınabilir:

ms.: **A / Ar / Arp** = Arap, Arapça; **A / Al / Alm** = Alman, Almanca; **İ / İn / İng** = İngiliz, İngilizce, ... vbg.

8. Kısaltılacak kelime konsonant işareti harfle başlıyorsa,

8.1. sadece bu konsonant işareti harf alınabilir;

8.2. bu konsonant işareti harf ve bunu takıbeden yalnız konsonant işareti harflerden biri veya gerekiyorsa sırasıyla birkaçı alınabilir:

ms.: **b / bk / bkz** = bak, bakın, bakınız; **k / kr / krş** = karşılaştırınız, kuruş; **h / hk / hkk** = hakkında; **F / Fr / Frn** = Fransız, Fransızca; **F / Fr / Frs** = Fars, Farsça; **Md** = Müdür, Müdürü, Müdürlüğü; **md** = madde; **Y** = Yüksek; **Yk** = Yukarı; **Bşk** = Başkan, Başkanı, Başkanlığı, ... vbg.

9. Ekler kısaltılırken,

9.1. konsonant işareti bir harfle biten eklerin sadece konsonant işareti harfleri sırası üzerine yazılabilir:

ms.: **gelyrm** = geliyorum; **almşsn** = almışsın; **evmzdn** = evimizden; ... vbg.

9.2. vokal işareti bir harfle biten eklerin konsonant işareti harfleri ve son vokal işareti harfi yazılabilir:

ms.: **evmzde** = evimizde; **evlri** = evleri; **gelmişdir** = gelmiştiler; ... vbg.

Bu 9 md halinde sıraladığımız hususlar dışında “**Türk Dilinde Kısaltma Kuralları**” **Standard Tasarısı** hk’ki görüşlerinize tamamen katıldığımızı ifade ederken, **Türkçe’nin Standard** (resmi) **Yazışma Dili**’nin bir an önce tesbiti için yapacağınız çalışmaların kısa sürede semeresini görmeyi beklediğimizi ve bu hususta da elimizden geldiğince sizlere yardımcı olmaya çalışacağımızı saygılarımızla belirtiriz.